

Könyvismertetés.

Dr. Visscher, H. Prof. ord. an der Universität zu Utrecht: Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern. II. Band. Die Hauptprobleme. Bonn 1911. Johs. Schergens.

Folyóiratunk múlt évi utolsó számában ismertettük Dr. Visscher utrecht-i tanár fenti munkájának első kötetét s már akkor jeleztük a kezünk alatt levő II-ik kötet megjelenését. Az első kötet, mint láttuk, a természeti népek vallásának és társadalmi életének vizsgálásánál követendő vezérelveket foglalja magában. Láttuk azt, hogy a szerző komoly és hívő keresztyén, de egyszersmind tudományos alapon állva, igen gyakran ellentétbe került egyes modern vallástörténészek és szociológusok divatos felfogásával. És művének is abban van a különös értéke, hogy ezeket a manapság oly aktuális kérdéseket keresztyén alapon állva vizsgálja s így munkája épen a keresztyén misszionáriusokra nézve nagy jelentőségű. A kezünk alatt levő II-ik kötet a primitív népek vallási és társadalmi életének főbb problémáival foglalkozik s azoknak vizsgálásában alkalmazza az I. kötetben lefektetett és kinyilatkoztatott elveket. Már az I. kötetnél is megjegyeztük, hogy a szerző óriási anyagot dolgozott fel, ami ily hatalmas tárgy felvételénél különben nem is csoda. Még inkább szembe tűnik azonban ez a II. kötet tanulmányozásánál. Mert a természeti népek vallási és társadalmi életének legfőbb s legérdekesebb problémái kerülnek itt vizsgálat alá, amelyeknek pusztán felsorolásából is fogalmat alkothatunk magunknak a 600 oldalas vaskos kötet óriási területet átölelő tartalmáról.

A bevezetés a *család eredetének* szociológiai problémájával foglalkozik. Ennek keretében a patriarchalis és matriarchalis elméletek is tárgyalás alá kerülnek. A továbbiakban a családnak a természeti népek életében játszó óriási fontosságú szerepéről van szó. Majd a *családi élet különböző formáiról*, az u. n. apai és anyai jogról (Vater- und Mutterrecht), az apai és anyai családok eredetéről, a *gyűkökratiáról*, valamint a primitív család és házasság egymáshoz való viszonyáról, továbbá a házassági szer-tartásokról, végül pedig a *polyandriáról* olvashatunk tömeges példákkal illusztrált érdekes fejtegetéseket.

A következő száz oldal a *vallás és család egymáshoz való viszonyáról* szól. Helyesebben mondva arról, hogy mily szerepe

van a vallásnak a primitív családok életében. Ebben a fejezetben kerül megvitatás tárgyává a természeti embernek halottaihoz való viszonya is, különösen pedig az *ősök tiszteletének* sokat vitatott és magyarázott kérdése; a félelem és vallás között való kapcsolat, amely után az ősök tisztelete eredetére vonatkozó rendkívül értékes fejtegetés következik, majd pedig kimutatása annak, hogy az ősök tiszteletének mily végtelen nagy szociális jelentősége van a természeti népek életében.

Az V-ik fejezet címe: *A vallás és a nagyobb szabású társadalmi közösségek*. Ilyenek: 1. A totemizmus. 2. A politikai szervezkedés. 3. A vallás és a társadalom osztályozódása. A VI-ik fejezet egészen a társasági kapcsolatokról, különösen pedig az u. n. egyesületi életről szól. Ilyenek pl. az u. n. nemi közösségek, a kor szerint való osztályozódások, a kasztrendszer és a titkos szövetségek.

A VII-ik fejezet végül egészen az u. n. *tabu*-jelenséget, annak formáit, lényegét, jelentőségét tárgyalja.

Ily óriási és sokféle anyagnak kérdésről-kérdésre való ismeretetésébe természetesen nem mehetünk bele. Csak két témával akarunk kivételt tenni, mert mindkettő elsőrangú problema és így figyelmünket különösen islelköti. Az egyik a család eredetére vonatkozik, a másik pedig az ősök tiszteletének eredetét, lényegét, társadalmi kihatásait tárgyalja széles alapon, igen érdekes fejtegetésben. Ugy látszik, hogy szerzőnek is ez volt a legkedvesebb témája. Nekünk is ez tetszik legjobban.

A *család eredetének* problémája különösen napjainkban élénk megvitatás tárgya. Ezen a téren a keresztyén és nem keresztyén szociológusok a legélesebb ellentétben állanak egymással. Az előbbieket ugyanis védelmezik a monogám házasság prioritását és Istentől való rendeltségét, míg az utóbbiak (különösen pl. Mc. Lennan, Morgan, Lubbock stb.) szerint, akik már Epikurban megtalálták elődjüket, a mai monogamikus házassági forma csak hosszú fejlődés eredménye. Hisz az ősember ősállapotában szerintük monogám értelemben vett házasságról szó sem lehet, mert a társadalom eredete sem a családban hanem az u. n. *hordá*-ban gyökerezik, amelyben nem monogamia, hanem a legdurvább polygamia és polyandria, szóval teljes nőközösség és promiscuitas uralkodott. Ezzel a felfogással azonban a ker. theologia eleitől fogva szemben állt. Plato, Aristoteles pedig e tekintetben megegyeznek Augusztinusszal, Aquinoi Tamással és Calvinnal is, akik közül ez utóbbi szerint igaz ugyan, hogy Isten nemzés útján akarta szaporítani az emberiséget „sed non promiscuo coitu ut in brutis animalibus“. Ennél a kérdésnél aztán ismét felemeli Dr. Visscher a szavát azok ellen, akik „az ősállapotra vonatkozó önkényes spekulációk alapján“ akarják mai jelenségek magyarázatát megtalálni. Az u. n. ősállapot ugyanis teljesen önkényes hipotézis, még inkább az az ausztraliaiaknak a sokat

hánytorgatott „Urzustand“ tipikus példái gyanánt való feltűntetése és ily szempontból való vizsgálata. Érdekes különben, hogy még magát Darwint és Hebert Spencert sem tudják a monogamia ellen felhozott érvek megnyugtadni, sőt az előbbi épen a természetes féltékenység jelenségében is a monogamia melletti érvert vélt felfedezni. Mert a vadnépek erkölcsi féktelensége Darwin szerint is valószínűleg a degeneráció jelensége. És épen ez az, amit a ker. szociológusok is oly erősen hangsúlyoznak, hogy t. i. nemcsak evolúció van, hanem igen gyakran degeneráció is, mely az egész népet magával rántja és egy alacsonyabb fokra süllyeszti. Dr. Visscher szerint tehát nem hipotézisekkel lehet itt eredményre jutni, hanem az embernek mint pszichikai lénynek a vizsgálata által. És épen ez az az alap, amelyen állva ő lehetetlennek tartja azt, hogy a nőközösség, általában a promiskuitas lett volna nemünk *eredeti* élettörvénye. Ő a régi keresztényen felfogást, tehát a monogamiát s vele a patriarchalis-theoriát, tehát a férfi superioritásának eredetiségét tartja helyesnek és Isten által rendelt egyedül természetes házassági formának. És ezt a tudomány eredményei sem cáfolják meg, sőt sokféleképen meg is erősítik.

Rendkívül értékes része azután e munkának az a száz oldal, mely a vallásnak a családi életben játszó nagy szerepét és annak elsőrangú fontosságát tárgyalja. Mert nem hiába hangsúlyozza a szerző már az első kötetben, hogy a természeti népek az abszolút vallásos fázisban vannak. Tényleg a természeti ember egész élete, annak minden mozzanata vallásos eszméktől kapja irányítását. Annyira, hogy nemcsak egyéni, de társadalmi életének is minden mozzanata, minden formája vallásos világításban jelenik meg a primitív ember tudatában s vallásának igen gyakran zsarnoki parancsai, igen gyakran zsarnoki kegyetlenséggel gyötrik az életét. Ebből a szempontból különösen nagyfontosságú lehet előttünk az u. n. *ősök tisztelete*, mert csakis ennek a segítségével érthetjük meg a vallásnak a társadalmi életre gyakorolt óriási befolyását a természeti népek életében.

Az *ősök tiszteletének*, mint vallásos jelenségnek tanulmányozása már régóta foglalkoztatja a szociológusokat és a vallástörténészeket, akik aztán erre vonatkozó kutatásaikban többféle eredményre jutottak; némelyek szerint ugyanis az *ősök tisztelete* a félelemből származik, a vallás pedig az *ősök tiszteletéből* fejlődött ki lassankint. Ezen az alapon állanak az u. n. evolucionisták. Mások szerint ez nem lehet föltétlen igazság, mert hisz ez igen gyakran önállóan is jelentkezik a vallási élet egyéb formái *mellett*. Végül pedig vannak olyanok, akik az *ősök tiszteletét* magából a vallási életből vezetik le. Dr. Visscher igen helyesen az utóbbi felfogáshoz csatlakozik és az elsőt, az evolucionisták felfogását kemény bírálattal tárgyává teszi, amikor pl. tagadja azt, hogy minden vallás eredete az *ősök tiszteletében* gyökerezne.

az ősök tisztelete pedig a halottaktól való félelem folytán állott volna elő. Ennek a fölfogásnak az újabb kutatások lassanként mind határozottabban ellentmondanak. Rendkívül értékes erre a kérdésre vonatkozólag pl. az angol *Jevons* munkája is (An introduction to the history of religion) mely sok új és érdekes érvet hoz fel az ősök tisztelete régi magyarázatmódja ellen. A különböző kutatások végeredményei az ősök tiszteletére vonatkozólag röviden a következők: Az ősök tisztelete az összes természeti népeknél előfordul. Vallásos jelenségnek kell tartanunk, de nem szabad azt gondolnunk, hogy ebből ered a vallásos érzés. Sőt ellenkezőleg. Már ez is *levezetett* jelenség. Mert a „végetlen vagy a természetfölötti érzete hívta létre az ősök vallásos tiszteletét is“. Caspari, Spencer és a többiek állításait Max Müller és Jevons súlyos érvekkel megdöntötték.

A munka egyik legszebb részlete azonban az, amelyben a szerző a félelemnek a vallásnál betöltött szerepét fejtegeti, amikor végül is arra a konkluzióra jut, hogy épen azért, mert a félelem az igazi vallásnak lényegéhez nem tartozik, lehetetlen, hogy ez legyen a vallási élet alapja, habár mint kísérő jelenség a vallási élet különböző fokozatain állandóan jelentkezik is. Az ősök tisztelete sem lehet a vallás első kinyilatkoztatása, hanem csak a vallási élet történeti fejlődésének egy megnyilvánulási formája. Ez tehát nem úgy terjedt el az emberiség körében lassanként, hanem az erre való hajlandóság s ennek egyetemessége az emberiség pszichikai strukturájában leli magyarázatát. Dr. Visscher szerint tehát az ősök kultuszának eredete visszanyulik a vallási és nemi élet titkos összefüggésének kérdéséig. És itt tárul fel előttünk a *phallismus* óriási és épen speciálisan vallási jelentősége a természeti népek életében.

Egyéb iránt az egész munka telve van érdekesnél-érdekesebb adatokkal, amelyek közül sok, mint a legújabb kutatások eredménye teljesen ismeretlen előttünk. Igen sok pedig azért is bír ránk nézve jelentőséggel, mert sok oly érdekes szokás, melyet a magyarországi népeknél, magyaroknál, szlávoknál különösen pedig cigányoknál találunk s amelyeket már gyermekkorunk óta ismerünk, ezek által a fejtegetések által nyer jelentőséget és szinte új világításban áll előttünk, mert látjuk, hogy egyes, eddig babonásoknak tartott szokások és jelenségek a nép vallási, sexuális és primitív társadalmi, helyesebben falusi életében, amelyekről eddig azt gondoltuk, hogy csak helyi vagy épen faji jelentőséggel bírnak, mennyire egyetemesekek és kiterjedtek szinte az egész világon s az emberiség pszichikai egységességét a maguk jelentéktelenségében is érdekesen bizonyítják.

Dr. Visscher, mint már többször említettük, főként keresztyén misszionáriusok számára írta ezt a művet. Ezt azonban el kellene olvasni mindazoknak, akik a természeti népek életét keresztyén megvilágításban is látni szeretnék. Mert épen ebben

rejlük ennek a munkának a nagy értéke, hogy általa a szerző súlyos érvekkel és tényekkel cáfolta meg azt az immár általánossá lett felfogást, hogy csak az evolúció szociológiája az egyedüli tudományosan megalapozott szociológia és csak annak az alapján érthetjük meg az egész emberiség vallási, társadalmi és szellemi fejlődését igazán.

Mi tehát végtelenül hálásak vagyunk Dr. Visschernek azért, hogy a sokak által cserben hagyott *keresztyén tudományosság* ügyét segítette elő ezzel a két hatalmas kötettel is. Mert hiába mondjuk, hogy a tudomány egyféle. In abstracto ez igaz lehet, mert hisz az igazság is csak egyféle lehet. De a valóságban mégsem így van. Mert a való életben mindig kétféle tudományt látunk: egy olyat, amely számol az Istennel, amely számára az Isten realitás, tehát pozitív tény, és egy olyat, mely az exaktság ürügye alatt az Istent megtagadja. Aki hisz az Istenben, az hiszi azt is, hogy pozitív Istenhittel, tehát keresztyén alapon is lehet tudományos készültséggel buvárkodni. Aki nem hisz, azelőtt a theologia is nevétséges tudomány. Annyi bizonyos, hogy ezt a két ösvényt egy uttá összeolvasztani sohasem lehet. Dr. Visscher munkájának értékét tehát nem kisebbitheti az, hogy ő keresztyén meggyőződéséről lépten nyomon bizonyosságot tesz. A német keresztyén sajtó nagy örömmel és elismeréssel fogadta ezt a nagy munkát. A mi örömünk sem kisebb és erre a feldolgozásában és igen érdekes munkára ez uton is felhívjuk a magyar theologusok figyelmét.

Budapest.

Sebestyén Jenő.

Tschackert Pál dr., Rövid tanulmányi kalauz hittanhallgatók részére. Fordította Dr. Szlávik Mátyás, revideálta Révész Kálmán. Budapest. Hornyánszky. 1912. 66. Ára 1'50 kor.

Amint az a fordító előszavából is kitűnik, ez a kis munka részletekben a Prot. Egyh. és Iskolai Lap 1911. évi folyamában jelent meg s most mint külön lenyomat lát napvilágot. Tschackert neve elég kezesség a munka komolysága és hasznavehetősége mellett. De értékét és szükséges voltát az a szomorú körülmény világítja meg igazán, hogy a theologiai studiumokat röviden és világosan ismertető összefoglaló művekben magyar irodalmunk feltűnően szegény. Már pedig nemcsak a kezdő theologusnak, hanem a theológiával, mint tudománnyal foglalkozó minden szakembernek nélkülözhetetlen szüksége van olyan művekre, amelyekben a theologia in nuce áll előtte. Ilyen eddig csak kettő jelent meg magyar nyelven: *Hagenbach* encyclopaediája, melyet Révész Imre fordított le, és *Bartók* György dr. Theologiai tudomány című munkája. Nagy szolgálatot tett különösen a theologus ifjuságnak a fordító *Szlávik Mátyás* és a revideáló *Révész Kálmán*, hogy ezt a rövid, szabatos, világos munkát magyarul kiadták. Különösen is értékesé teszi a művet a magyar

theologiai irodalom idevágó jelesebb műveinek felsorolása. Ezen kívül is sokszor igen találó és jól tájékoztató megjegyzéssel kísérte a fordító a szöveget, amely végig szépen, magyarosan, érthetően fejtegeti tárgyát. Nagyon kívánatos, hogy ezt a jeles kis munkát első sorban theologusaink, de lelkészeink is mind megszerezzék. A munka két főrészből áll. Az elsőnek tárgya: „A theologia mint tudomány“. A másodiké: „Az egyes theologiai tanszakok“. Mindkét részben egyszerűen és világosan van előadva mindaz, amit tudnunk kell. A könyvet minden érdeklődőnek melegen ajánlom.

Raffay Sándor.